

Een paar apart: Fortuyn en Van Doorn als publieke sociologen

Dick Pels

Vaak klaagt men dat academische sociologen met hun rug naar hun onderwerp, de Nederlandse samenleving, zijn gaan staan, onder dwang van het Angelsaksische prestatie-model en de noodzaak van het publiceren in Engelstalige *refereed journals*. Desondanks zijn sociologen nog steeds verrassend sterk aanwezig in het landelijke publieke en politieke debat. Academici als Godfried Engbersen, Gabriël van den Brink, Evelien Tonkens en Willem Schinkel niet te na gesproken, lijken dat echter minder degenen te zijn die genieten van een vaste universitaire betrekking dan degenen die een zekere afstand hebben genomen van het academisch bedrijf, zoals emeriti of freelance publicisten. Is die relatieve marginaliteit voor sociologen tegenwoordig een voorwaarde om hun verbeeldingskracht te laten spreken en een effectieve publieke rol te spelen?

In plaats van me te wagen aan een complete sociologie van het intellectuele veld, wil ik die vraag in beperkter zin beantwoorden door twee sociologen te vergelijken die in het publieke debat vanaf de politieke scharnierjaren 2001-2002 een zeer zichtbare rol hebben gespeeld: Pim Fortuyn en Jacques van Doorn. Het is een paar apart, en minstens één van hen zal zich vanwege die vergelijking wellicht in zijn graf omdraaien. Zo zou Van Doorn Fortuyn het liefst de eretitel van socioloog en intellectueel hebben willen onthouden. Maar het is niet teveel gezegd dat ze in intellectueel-politiek opzicht belangrijke tegenpolen zijn geworden. Preciezer geformuleerd: Van Doorn oefende tijdens diens korte politieke leven felle kritiek uit op Fortuyns denkbeelden en stijl van optreden, en ontpopte zich na de moord tot de meest vocale tegenspreker van zijn populistische nazaten en zijn partij- en mediapolitieke erfenis. Hun levenstrajecten zijn bovendien in zoverre vergelijkbaar dat zij rond hetzelfde jaar (1987-88) de academie verlieten: Van Doorn als 62-jarige emeritus, Fortuyn als 40-jarige freelancer, om pas daarna hun roeping als publieke en politieke intellectuelen te vinden.

Wellicht kan uit deze vergelijking iets belangwekkends worden afgeleid omtrent de materiële, pragmatische of sociologische voorwaarden voor buitenstaanderschap, dissidentie en tegendraadsheid: eigenschappen die vaak als wezenskenmerken van de kritische intellectuele positie worden genoemd. Speciale aandacht gaat daarbij uit naar het effect van institutionele grenzen en grensoverschrijdingen, zowel in tijdelijke als permanente zin, tussen universiteit en buitenwereld. Als achtergrond voor deze overwegingen gebruik ik (een vertaling van) het schema dat is opgesteld door de Amerikaanse socioloog Michael Burawoy in zijn bekende pleidooi voor een publieke sociologie ('For Public Sociology', *American Sociological Review* 70:1, 2005, pp. 4-29):

VERDELING VAN DE SOCIOLOGISCHE ARBEID

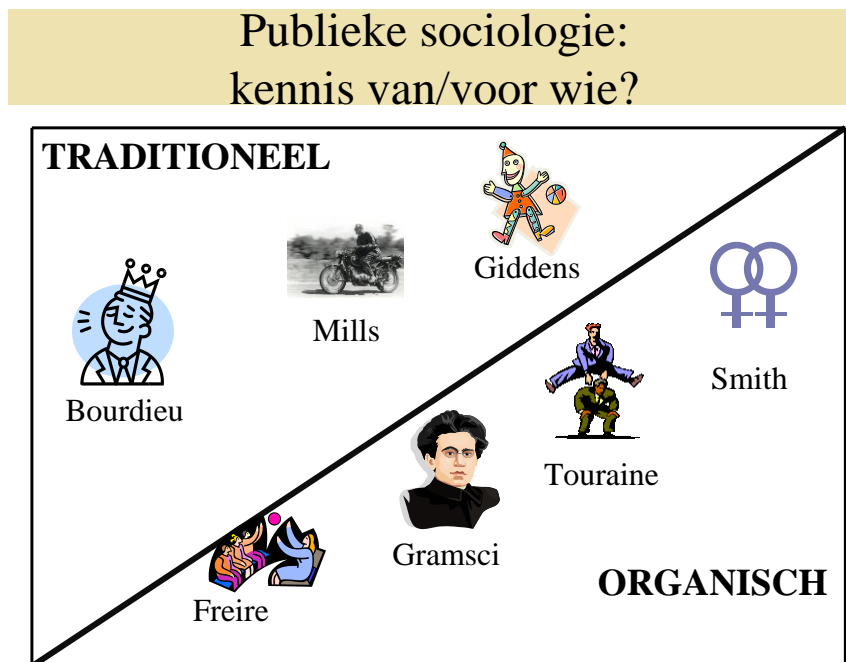
	Academisch Publiek	Buiten- Academisch Publiek
Instrumentele Kennis	PROFESSIONELE SOCIOLOGIE	BELEIDS- SOCIOLOGIE
Reflexieve Kennis	KRITISCHE SOCIOLOGIE	PUBLIEKE SOCIOLOGIE

Burawoy schetst een verdeling van de sociologische arbeid in vier velden of domeinen: dat van de professionele sociologie, de beleidssociologie, de kritische sociologie en de publieke sociologie. Die arbeidsdeling is tegelijkertijd een constellatie van rivaliteiten: de vier domeinen hanteren verschillende, onderling concurrerende perspectieven op wat de sociologie is en moet zijn. Maar ze overlappen elkaar ook deels en werken samen; tal van beroepsbeoefenaars combineren elementen uit verschillende domeinen, of verleggen hun werkzaamheid gedurende hun carrière van het ene naar het andere domein. Terwijl professionele sociologen vooral in gesprek zijn met vakgenoten, voeren publieke sociologen vooral conversaties met buitenacademische publieken.

In de afgelopen decennia kunnen we volgens Burawoy een tendens waarnemen naar verzwarend van het soortelijk gewicht, de status en de financiering, dus naar machtstoename van de professionele sociologie (als gevolg van een 'industrialisering van de wetenschappelijke arbeid'), die de speelruimte van vooral de kritische en de publieke sociologie in toenemende mate onder druk heeft gezet. Burawoy onderscheidt vervolgens tussen een 'traditionele', binnenacademische variant van publieke sociologie (met voorbeelden als C.Wright Mills, Anthony Giddens en Pierre Bourdieu) en een 'organische', buitenacademische variant, waarbij sociologen in het voetspoor van de Marxist Gramsci treden en figureren als wetenschappelijke adviseurs en intellectuele activisten in oude en nieuwe sociale bewegingen.

Maar dit laatste onderscheid lijkt mij in drie opzichten problematisch. Ten eerste loopt de 'organische' socioloog het klassieke gevaar van populisme, d.w.z. van overidentificatie met het door hem gekozen publiek (bv. arbeiders, vrouwen of etnische minderheden). Ten tweede biedt het schema nauwelijks plaats aan degenen die zich aan het onderscheid onttrekken (die 'op de diagonaal zitten') en zich kritisch verhouden tot zowel de academisch verankerde als de buitenacademische publieke sociologie. Dat zijn de mavericks, de dropouts (inclusief degenen die met vervroegd pensioen zijn gegaan), de daadwerkelijk 'vrijzwevende' intellectuelen: freelancers die losvast zijn verbonden aan kranten, bladen, websites of denktanks en opereren als betrekkelijke eenlingen in het lezingencircuit en de opiniërende

journalistiek. Het zijn éénpitters op de markt van meningen, die zich ophouden in niet sterk geïnstitutionaliseerde professionele niches, en die geen bestaande publieken bedienen maar eerder hun eigen publiek creëren. Ten derde vertoont Burawoy's schema een pregnante linkse bias: zowel de traditionele als de organische publieke sociologen zijn sociaaldemocraten of 'erger' links georiënteerd. Waar vinden we de rechtse of neoconservatieve sociologen of intellectuelen? Of zijn sociologen per definitie links-progressief, en mogen rechtse sociologen dus geen sociologen heten? Waar plaats je rechtse populisten die zich beschouwen als organische intellectuelen van de natie?

Noch Jacques van Doorn noch Pim Fortuyn passen daarom goed in het 'publieke' vakje van Burawoy's 2x2-tabel. Wél kan die tabel behulpzaam zijn om in sneltreinvaart de intellectuele en beroepstrajecten van beide te schetsen. Zo lijkt Van Doorn alle vier de vakjes te hebben ingevuld, in een trage S-bocht door Burawoy's schema. De grondvesting van de 'Moderne' sociologie in de jaren vijftig kan worden gezien als zijn belangrijkste bijdrage aan de professionele sociologie. De ontwikkeling van het Rotterdamse programma (de 'Rotterdam formule') en de oprichting van het tijdschrift *Beleid en Maatschappij* in 1973 markeert een wending naar de beleidsociologie. Maar dat was geen beleidsgerichte sociologie in strikte zin, maar eerder een onderzoek naar de interdisciplinaire grondslagen van beleid die uitdrukkelijk was gericht was op de publieke zaak. Die kritische en reflexieve inslag wordt het duidelijkst zichtbaar in Van Doorn's boek *Rede en macht* uit 1988, dat verschijnt op de grens van zijn emeritaat.

Uiteindelijk onttrekt Van Doorn zich echter als typische 'eenling' aan Burawoy's schematisering, zeker in zijn laatste periode als onafhankelijk publiek socioloog. Ook volgens eigen zeggen was Van Doorn altijd 'zijn eigen man', een verzamelaar van grensgangerschappen (zoals wordt onderstreept in de inleiding van zijn posthume bundel *Nederlandse Democratie*), een sociologische en historische autodidact en een spijtoptant van het door hemzelf geïntroduceerde geloof in een 'moderne' vakmatige sociologie. Vanaf 1982 was hij actief als columnist (onregelmatig al vanaf 1975, dus zijn loopbaan als 'commentaarsocioloog' is in feite ongeveer even lang als zijn academische loopbaan). Ook

qua persoonlijkheid straalde Van Doorn een vriendelijke afstandelijkheid en gereserveerdheid uit – die in fel contrast stond met Fortuyn's in zijn ogen aanstootgevende exuberantie.

Opvallend genoeg heeft Fortuyn in grote lijnen een vergelijkbaar traject afgelegd. Begonnen als professionele arbeids- en beleidssocioloog, stond hij als Marxist echter van meet af aan dicht bij de kritische sociologie en het reflexieve grondslagendebat. Hij stapte eerder in zijn loopbaan uit de academie, betrad eerder de publieke sfeer en omarmde eerder het politieke columnisme. Fortuyn was vergeleken met Van Doorn natuurlijk ook veel bewuster en systematischer op zoek naar een rol in de 'grote' politiek. En toegegeven: zijn intellectueel-sociologische bijdragen werden na zijn vertrek uit de academie steeds 'dunner' en sloganachtiger, en kunnen nauwelijks in de schaduw staan van die van Van Doorn, die ook als columnist een indrukwekkende historisch-sociologische eruditie bleef tentoonspreiden. Maar het blijft intrigerend dat beide moeilijk zijn te plaatsen in een eenvoudige links-rechts spectrum. In de reacties op het overlijden van Van Doorn hoorde men evenveel linkse (Bram Peper, Sjoerd de Jong, Jos de Beus) als rechtse stemmen (Gerry van der List, Dirk-Jan van Baar, Bart Jan Spruyt). Van Doorn was een zelfverklaarde conservatief, maar zijn conservatisme was van een soort dat ook weldenkende linkse mensen van harte kunnen onderschrijven.

Fortuyn was op zijn beurt een politieke zwerfkat die van links kwam en op rechts eindigde, en mede daardoor moeilijk plaatsbaar bleef volgens traditionele politieke categoriën. Hij nam graag de dramatische pose aan van de 'eeuwige vreemdeling', van 'er niet bij (willen) horen' als levenslot en romantisch verlangen, en dat sentiment had natuurlijk een existentiële grond in zijn homoseksualiteit. Eén van zijn one-liners luidde: 'echte vernieuwing komt alleen uit de marge' (hij doelde daarbij vooral op zichzelf). Al zijn sociologisch geïnspireerde analyses (van de arbeidsmarkt, de overlegeconomie, de cultuur, de partijpolitiek, de linkse kerk en de eliteheerschappij van Ons Soort Mensen) werden gedomineerd door de aan Norbert Elias ontleende grondgedachte van het 'grote gevecht' tussen de gevestigden en de buitenstaanders (waarin Fortuyn zelf natuurlijk figureerde als Buitenstaander No. 1).

Over dit ook door Fortuyn gesignaleerde verband tussen marginaliteit en intellectuele creativiteit is veel romantische onzin verkocht. Maar de metaforische samenhang tussen het beeld van de intellectueel en dat van de vreemdeling of buitenstaander heeft niet voor niets een lange geschiedenis in het sociale en politieke denken. Denk aan het adagium van socialistisch buitenbeentje Georges Sorel: *il faut être en dehors pour bien voir*. Die gedachte keert voortdurend terug: in Georg Simmels sociologie van de vreemdeling, in Karl Mannheims theorie van de *freischwebende Intelligenz*, in Edward Saïds definitie van de intellectueel als banneling, en in het 'nomadische denken' van postmoderne filosofen als Michel Foucault en Gilles Deleuze. Bij nadere beschouwing gaat het echter vaak om een elite van min of meer (academisch) gevestigden die zich als buitenstaander voordoen (intellectuele *bourgeois* die poseren als *bohémien*s), dus om een vorm van zelffelicitering die beter 'nomadisch narcisme' kan heten (zie verder mijn *The Intellectual as Stranger. Studies in Spokespersonship*. London & New York: Routledge, 2000).

Want intellectuelen zijn niet intrinsiek kritisch. Dat is een vorm van essentialisme die zeker niet van toepassing is op de sociologie als professionele onderneming. Ik ben het dan ook oneens met Willem Schinkels opvatting dat 'in principe sociologie dus altijd een subversieve activiteit' is. Dat is op zijn best een vorm van *wishful thinking*, in het licht van de bekende processen van professionalisering, specialisering, academisering en bureaucratisering die

Burawoy de ‘industrialisering van de wetenschappelijke arbeid’ noemt, en die Zygmunt Bauman eerder heeft aangeduid als de ‘neolitische revolutie van de intellectuelen’. Sociologen maken onmiskenbaar deel uit van de elites van de kennismaatschappij.

Daarom is het enigszins plausibel dat diepgravende maatschappijkritiek niet gemakkelijk meer in en vanuit de geprofessionaliseerde academie kan worden geleverd. De romantische logica van het buitenstaanderschap kan beter worden omgekeerd. Anders gezegd, er is een verdubbeling nodig van de vervreemdingstheorie: we moeten letten op de marges van de marge, op de vrijzwevende intelligentsia *binnen* de vrijzwevende intelligentsia, op de grensgangers en over-de-grensgangers van de vrijplaats die de academie idealiter zou moeten zijn, maar niet meer is (of in onvoldoende mate). Freelancers en andere buitenstaanders zijn noodgedwongen nonconformisten die volgens de wetten van de gesitueerde kennis en het beroepsbelang niet per se beter of meer zien (het universele, de totaliteit); maar zij zien wél andere dingen, of dezelfde dingen op een andere manier, dan degenen die ‘binnen’ zijn. En natuurlijk past hierbij een reflexieve disclaimer: omdat ‘het oog altijd wegkijkt van zichzelf’, blijven buitenstaanders op hun beurt relatief blind voor hun eigen positie en de daarmee samenhangende belangen en ‘zichtlijnen’.

Misschien komen we een stapje verder met de analyse van het ‘veld’ van de Nederlandse publieke sociologie aan de hand van Van Doorns Antwerpse oratie uit 1994 ‘De intellectueel als ideoloog – kritiek van de politieke intelligentsia’, die ook is opgenomen in *Nederlandse democratie*. Van Doorn beschrijft daarin het intellectuele en morele bankroet van de (linkse) politieke intelligentsia na de val van de Muur. Zij beging de fatale vergissing om te geloven in een seculiere God Die Faalde: die van het communisme. Die vergissing is vergelijkbaar met (en herhaalde) die van de rechtse intelligentsia die zich eerder had verbonden met het fascisme en nationaal-socialisme. Links bleek net zo vatbaar voor de totalitaire verleiding als rechts, en het is een historisch toeval dat de linkse intellectuelen er per saldo zo goed vanaf zijn gekomen.

Het is dus volgens Van Doorn een misverstand dat intellectuelen een ‘natuurlijke afwijking’ vertonen naar links: in werkelijkheid hebben zij iedere grote politieke beweging gediend. Dat de intellectuelen niet langer kunnen poseren als ‘meesters van waarheid en rechtvaardigheid’ (in de uitdrukking van Foucault) betekent niet dat zij in de politiek geen functie meer kunnen vervullen. Wél betekent het dat zij niet langer kunnen poseren als hoge vertegenwoordigers van de wetgevende rede, die de ervaringswijsheid van de gemiddelde burger bij voorbaat afdoen als een manifestatie van bevooroordeeldheid, onbegrip en onwetendheid. Alleen dan is er een verzoening mogelijk met de ongeordendheid en onoverzichtelijkheid die nu eenmaal kenmerkend zijn voor een democratische samenleving. ‘Democratie is de politiek van het menselijk tekort’, aldus de slotzin die de kern van Van Doorns conservatisme nog eens samenvat.

Dat was in 1994. Sindsdien zijn we getuige geweest van een soort ‘return of the repressed’. In Nederland is er sinds 2002 (in de VS al veel langer) sprake van de vorming van een nieuwe, luidruchtige falanx van rechtse of conservatief-liberale intellectuelen. De opkomst van deze intellectuele groepering is het belangrijkste nieuwe fenomeen in het veld van het publieke debat sinds 2002, met name in Nederland, waar de ‘linkse kerk’ lang domineerde en rechts-nationalistische denkbeelden vanaf het oorlogseinde min of meer taboe zijn gebleven. De socioloog Fortuyn kan worden gezien als de voornaamste voorganger en gangmaker van deze nieuwe intellectuele groepering. Zijn voornaamste verdienste is dat hij het publieke debat

‘naar rechts’ uitbreidde, naar thema’s als immigratie, integratie en nationalisme, en het daarmee opnieuw in zijn volle breedte herstelde.

De kring omvat filosofen als Andreas Kinneging, Paul Cliteur en Ad Verbrugge, historici als Bart Jan Spruyt en Joshua Livestro, literatoren als Leon de Winter, cineasten als (wijken) Theo van Gogh, arabisten als Hans Jansen en journalisten als Theodor Holman, Gerry van der List, Sylvain Ephimenco en Max Pam. Daarnaast is er het geheel eigen geluid van de Britse ex-psiater Theodore Dalrymple. Zij bewegen zich in een archipel van publicatiefora en organisaties, die onderling een losse samenhang vertonen: de neoconservatieve Burke Stichting, *HP/De Tijd* onder Henk Steenhuis, *Trouw/Letter & Geest* tot 2006 (Jaffe Vink, Chris Rutenfrans), daarna het weekblad *Opinio* (januari 2007-juni 2008) en tegenwoordig de *opiniopagina* van de Volkskrant, *Elsevier* (de columns van Van der List en Spruyt, eerder die van Fortuyn en De Winter), het weblog GeenStijl, de *Telegraaf* en zijn nieuwe omroep Wakker Nederland. Die laatste wil de ‘conservatief-liberale stroming’ in Nederland een stem geven. Maar dat programma kan in feite worden gezien als de missie van de gehele groep.

In deze kring kunnen twee ideologische kernen worden onderscheiden: die van militante secularisten en atheïsten zoals Paul Cliteur, Afshin Ellian en Herman Philipse, die zweren bij het Verlichtingsrationalisme, en die van meer christelijk geïnspireerden als Bart Jan Spruyt, Andreas Kinneging en Ad Verbrugge, die vasthouden aan de superioriteit van ‘onze’ joods-christelijke cultuur. Tesamen zorgen zij voor een intrigerende ideologische convergentie tussen het marktliberalisme en het neoconservatisme die nieuw is in het Nederlandse politieke landschap. Het ‘gedachtegoed’ van Fortuyn kan worden gezien als een eclectische voorbode van die ideologische fusie. Het *Conservatief Manifest* van de Burke Stichting uit oktober 2003 bepleitte met zoveel woorden het samengaan van een ‘authentiek’ conservatisme (waar het CDA zich niet aan zou durven wagen) met een ‘klassiek’ liberalisme (dat een stuk radicaler was dan dat van de VVD). Na dit manifest ontpopte medeauteur Spruyt zich als ghostwriter van de afgescheiden VVD’er Geert Wilders, en legde vergelijkbare denkbeelden neer in diens *Onafhankelijkheidsverklaring* (2005) en het programmastuk *Klare Wijn* (2006).

De denkbeelden van de meer populistische van deze intellectuelen lijken in sommige opzichten op die van de radicale *völkische* cultuurnationalisten van de Conservatieve Revolutie tijdens de Weimar-republiek. Maar de moderne volksdenkers denken in een geheel nieuwe naoorlogse politieke en culturele constellatie: binnen (en niet buiten) de kaders van de bestaande liberale vertegenwoordigende democratie, terwijl eerdere ‘revolutionairen van rechts’ deze juist radicaal wilden afschaffen. Daarnaast opereren zij binnen (en niet buiten) de kaders van het neoliberale kapitalisme, terwijl de volksdenkers uit de jaren twintig en dertig nog een soort (namelijk nationale) socialisten waren (een ongemakkelijk feit dat Van Doorn nogmaals magistraal uitdiept in zijn laatste boek *Duits socialisme*). Bovendien bewegen moderne Europese neonationalisten en neopopulisten zich binnen het totaal gewijzigde kader van de Europese eenwording, waarvan zij de voortgang proberen af te remmen. Vanwege deze en andere redenen kan het moderne populisme niet worden afgedaan als een ongelukkig politiek incident, maar moeten we erkennen dat het *here to stay* is.

Terwijl de linkse intellectuelen hun leegte peilden, hun wonden likten en vervielen in postmoderne bescheidenheid (door sommigen aangeduid als ‘zelfhaat’), hebben rechtse intellectuelen de profetenmantel opnieuw omgeslagen, zich hullend in de waarheid en de rechtvaardigheid van de westerse cultuur met zijn ‘ononderhandelbare’ kernwaarden. Zij zien het niet als beneden hun stand om zich te beroepen op de ‘ervaringswijsheid van de gemiddelde burger’ (tegenwoordig beter bekend als ‘onderbuikgevoel’). Het conservatisme

(althans in de opvatting van Van Doorn) predikt juist zelfrelativering, maar hier ontmoeten we eerder een quasi-revolutionair conservatisme dat zich fundeert op keiharde antropologische en politieke waarheden en juist te hoop loopt tegen het cultuurrelativisme van de linkse elite, dat alleen maar zou leiden tot zelfhaat, morele uitverkoop, vermijding en culturele onverschilligheid. Tegenover de dreigende ‘islamisering’ en ‘zelfopheffing’ van Nederland stellen zij de dure plicht om de kernwaarden van onze cultuur agressief uit te dragen, teneinde de apocalyptische beschavingsoorlog met de islam te kunnen winnen.

Van Doorn heeft deze historische uitdaging robuust en heldhaftig (want vrijwel in zijn eentje) opgepakt. Zijn verzamelde columns vormen tesamen een soort update van zijn rede over ‘de intellectueel als ideoloog’ en een tweede kritiek op de politieke intelligentsia (hoewel hij moeite bleef houden om deze rechtse intellectuelen als intellectuelen te zien). Niet voor niets noemden de ‘vrienden van Ayaan’ zich niet zo, maar ironisch ‘de vrienden van Van Doorn’, zoals Spruyt onlangs onthulde. Hij gold als hun meest formidabele tegenstander: terwijl de kritiek van anderen langs hen afgleed, kwam de zijne hard aan. Maar mijn stelling is ook dat Van Doorn de betekenis en draagwijdte van de populistische revolutie heeft onderschat, en een zekere blindheid behield voor Fortuyn als politieke intellectueel. Net als Bart Tromp beschouwde hij het populisme vooral als een bedreigend politiek virus en een totalitaire verleiding in plaats van als een democratische uitdaging. Daarom is zijn laatste stuk ‘Herfstijder democratie’ (in *Nederlandse democratie*), waarin de individualisering wordt aangewezen als de bron van alle maatschappelijke en politieke malaise, zo’n teleurstellend slotakkoord geworden. Dat het vooral de verbrokkeling van traditionele instituties en de vervlakking van traditionele ideologieën is die zou hebben geleid tot de ontaarding van de huidige democratie, is m.i. een zwakbedod dat onvoldoende gebruik maakt van de sociologische verbeeldingskracht waarin Van Doorn zich elders zo’n meester betoonde.

Fortuyn deed hij af als een warhoofd, een charlatan zonder samenhangende ideeën, die hooguit als opschudder werkte en vooral opwinding en amusement bracht. Een citaat uit een column enkele weken na de moord, dat moeiteloos met andere kan worden aangevuld: ‘Fortuyn was geen denker maar een popularisator, geen systeembouwer maar een verzamelaar van borreltafelwijsheden. Ga je daar een programma uit kneden, dan krijg je een reusachtig borreltafelverhaal maar geen politieke doctrine’ (*Trouw* 31.5.02). Vanaf het begin was hij neerbuigend over Fortuyn als voornaamste exponent van de personalisering en mediatisering van de politiek, als een ‘politicus zonder partij’ in het spoor van Van Mierlo en D66, die niet voortkwam uit een van de drie gevestigde ideologische stromingen van liberalisme, confessionalisme of socialisme. De LPF was in zijn ogen niet meer dan een ‘persoonsgebonden protestmanifestatie’ in de traditie van protestpartijen en –tjes die het nooit lang volhouden. Wel ‘griezelig’ vond hij het dat een man van buiten de politiek in zo korte tijd een zo omvangrijk deel van het electoraat achter zich wist te verenigen. Pims populariteit legde volgens Van Doorn een gevaarlijke zwakte in onze democratie bloot. Maar het streven naar meer volksinvloed in de vorm van rechtstreekse verkiezingen van ambtsdragers, referenda etc. was een averechtse reactie: met het uitdelen van dergelijke ‘massaspeeltjes’ zouden we alleen maar van de regen in de drup komen (*Trouw* 5.4.02).

Geleidelijk beginnen we te beseffen dat het moderne populisme geen incident, tijdelijke afwijking of noodzakelijk reinigingsritueel is, maar een blijvend onderdeel van het politieke landschap (misschien was Van Doorn op het eind daarom zo pessimistisch gestemd). Daarvoor zijn verschillende redenen te noemen. Ten eerste dienen we ons rekenschap te geven van de positieve, mobiliserende kanten van de mediapolitiek en de personendemocratie.

De populistische politieke stijl past beter bij de ‘nieuwe directheid’ van de mediacommunicatie en bij de cultuur van een geïndividualiseerde en gemediatiseerde samenleving dan die van de traditionele politieke partijen. Ten tweede is er het brandende integratievraagstuk. Wat ‘rechts integreren’ inhoudt weten we inmiddels wel: assimilatie, aanpassing aan de ‘leidende’ cultuur, onvoorwaardelijk kiezen voor Nederland, verdediging van onze kernnormen en –waarden, van je geloof afvallen. Maar wat is ‘links integreren’ eigenlijk? Van Doorns multiculturalisme ‘by default’ geeft hier per saldo onvoldoende antwoord op.

Ten derde hield Van Doorn vast aan zijn bekende these van de ideologische driedeling van liberalisme, christendemocratie en sociaaldemocratie, zoals die was vormgegeven door klassieke volkspartijen zoals de VVD, het CDA en de PvdA. Maar die ‘ideologische driehoek’ (zoals de titel luidt van zijn bekende, samen met Piet de Rooy en Jos de Beus geschreven boek) is definitief gaan schuiven en dreigt zelfs in elkaar te klappen. Aan de rechterkant van het politieke spectrum kan men de eerder aangeduide convergentie waarnemen tussen liberalisme en nieuwe vormen van cultureel conservatisme, die al heeft geresulteerd in enkele afsplitsingen van de VVD en de vorming van de nationaal-populistische partijen van Wilders en Verdonk. Ook als speerpunt van dit nieuwe liberale conservatisme en nationalisme werpt het fortuynisme zijn schaduwen vooruit. Ter linkerzijde is het nog steeds wachten op eenzelfde soort ideologische vernieuwing en hergroepering.

‘Men doet zijn vrienden tekort als men hen de volle scherpste der woorden onthoudt’, zoals (de door ons beide bewonderde) Menno ter Braak zei. Van Doorn zag in alle helderheid dat het populisme het politieke voertuig was geworden van het doorgeschoten individualisme en consumentisme in maatschappij en politiek. Maar de positieve kanten van deze individualisering zag hij niet. Hij was niet in staat om door de eigenaardige paradox van het moderne ‘geïnstitutionaliseerde’ individualisme heen te denken, dat een ideologisch voertuig is geworden van zijn eigen tegendeel: de nieuwe kuddementaliteit van consumenten die allemaal denken dat ze uniek, authentiek, eigen en apart (moeten) zijn. Er schuilt tragiek in het feit dat een van de grootste Nederlandse sociologen van de voorbije eeuw meende dat de individualisering het einde inluidde van de sociologie als vak, en niet bij machte was om de sociologische uitdaging ervan aan te gaan, anders dan via een lucide maar pessimistische cultuurkritiek.